

EMLÉKEZÉS BALÁZS BÉLÁRA

Találkozás a nép lelkével

Maga vallja önéletrajzában, hogy *létét* is Szegednek, a szegedi nagyárvíznek köszönheti: akkor látták meg egymást, s szerettek egymásba szülei. A messzi Németországból ideszakadt szőke német tanítónőnek és a szegedi főreáliskola tömzsi kis tudós tanárának, Bauer Simonnak frigyéből, tegnap hetven éve, itt, Szegeden született Balázs Béla, az író, költő és tudós esztéta. Első gyermekélményei a városból valók, a régi Szeged és „a Víz” romantikus idejéből táplálkoztak. Hat éves volt, amikor apja, ez a tudományos ambíciókkal teli, ösztudatos, makacs kis ember összerugta a patkót Fehér Ipoly főigazgatóval. Száműzetés lett belőle: tizenöt szegedi év után, 1890-ben elhelyezték az ország másik sarkába, Lőcsére.

Nyolc lőcsei év után, tizennégyéves korában került újra vissza Szegedre. Édesapja meghalt, s édesanyja — apja tudós barátai segítségével — újból nevelői állást kapott Szegeden, ahová Bauer Simon végakarata küldte őket. Itt szülei, régi ismerősei, jóbarátjai közt újból otthon érezte magát az apa nélkül maradt család. A három közül legidősebb gyermek, Herbert — ez volt ekkor még a neve — újra ismerkedett szülővárosával. A *Dugonics-tér 2. szám* alatti ház első emeletén lévő erkélyről gyakran nézte elmélázva Dugonics Andrást fekete bronzszobrát, s diákos ábrándjai közt már ott élt a szülőföld és a naggyalévás egybemosódó vágya: „*Ő is szegedi fiú volt, mint én, és lám, itt magasodik a szobra!*”

Újra ismerkedett a Tiszával, s a tiszamenti néppel. Regényes fantáziája már Lőcsén kalandos ébren-álmódásokban ringatta; már ott, esodálkozásra készítette apját, ha egy-egy könyv tartalmát a magamegtöltő változatban mesélte el neki. *Itt most formát kapott ez az ábrándozás: a szerelem és a nép titokzatos lelke utáni kutatás vezetett a költői próbálkozásokra.* A szerelmet a finom, jómódú polgári család zene és irodalom iránti fogékony, kissé sznob lánykaja, a büszke Ágota keltette a fiatal diákban. Az előtte való tetszenívágyás váltotta ki az első verseket, a szegedvidéki népköltészet hangján íródott diákos szengéket. *Mert a népet dalai által ismerte meg, a népdal fogta meg először a szívét, akárcsak nagy barátjának, Bartók Bélának,* akivel később, két évtized múlva nem véletlenül találkozott össze, s barátságukból nem véletlenül születtek olyan közös műveik, mint „A fából faragott királyfi” című táncjáték és „A kékszakállú herceg vára” című opera.

Nem könnyen talált népdalra. Barátjai búsongó úrimagyar nótái nem érrefelé vitték, de rádöbben-tették a mély igazságra: kétféle magyarság van... A tápai koesma dorbézoló, operetti-kuplét ordító és verekedő legényei újabb tanulságra tanították: a feudalizmusban megrekedt, de a kapitalista szenny-kultúra által már megrontott parasztság tragédiájára. De a Tápéról csalódva hazatérő fiú lelkében éskál visszhangzott az úton hallott, s megcsodált dal: „*Ejre gyere, amőre én...*” *A magyar nép hívását érezte meg benne.*

A magyar néppel való találkozás, a vele való azonosulás mély vágya élt a fiatal Bauer Herbertben. Petőfi példája volt előtte, amikor szenvedélyesen és a magyarság iránti forró nosztalgiával törekedett arra, hogy megtalálja helyét népünk lelkében, szívében. A jó öreg Hegedűs Pál, a morózus, de igazságos magyartanár, aki megköveti a megsértett diákját is, mert belátta, hogy költői talentumát kétségbevonva méltatlanul bántotta őt meg; ez a különös, borkedvelő szegedi nevelő Petőfit állította eléje: Petőfi anyja sem volt magyar, de költészete mégis a magyar népben gyöke-

rezik, mert mindennél jobban szerette a magyar népet, és szívvel annak szívét találta. „*Ezen múlik — vágott öklével az asztalra... — Igazi költészet csak az lehet — mondotta, ami a nép talajában gyökerezik.*” S Hegedűs Pál szavai fogadalmként visszhangzottak naplójában: „*Apám szavaira emlékeztem, „honi magyar földben kell gyökeret vernem” és Hegedűs szavai, hogy „Petőfi szívvel a nép szívére talált”, roppantul tetszettek nekem.*” *Messzi földről, a szepességi Lőcséről, szászok és tótok vidékéről jöttem — írtam naplómban, „de szívemmel a magyar nép szívére fogok lelni.”*

Egyelőre még nem sikerült. A szerelem, a barátság, az ifjúkor kalandjai, a sport, a zene töltötte ki ifjú életét.

Ilyen vívódásokra, próbálkozásokra tanította a fiatal költőt Szeged, a szegedi polgárság és a szegedi nép. A nép, amely akkor még nem tudta őt magába fogadni — *nem német származása, hanem osztályhelyzete miatt.* Mert, bár ő két tanulságos példán, a zenetanár Krámer, s osztályfőnöke, a tudós Vánky József szerencsétlen házasságán látta, mit jelent a társadalmi „osztály” fogalma, milyen következménnyel jár az úri társadalom előítéleteinek semmibevétele, még nem volt olyan erő, amely őt leszakíthatta volna osztályáról. *A Back-malom sztrájkoló munkásainak segített, amikor hírt vitt a kazánkovácsnak a sztrájkolórok érkezéséről, de az uradalom aratóinak már nem tudott segítségére lenni: a csendőrok jöttek híret vivő lelkes fiatal emberben még nem a segítő, a barátot, de az urakkal tartó „segédfelügyelő” látták a sztrájkoló aratók... A közeledésére még ütés volt a válasz, s ez majdnem életébe került.*

Szegeden indult el költői pályájára. Szegeden kapta írói nevét is, Maga írja le, az öreg Békési Antal hogyan fogadta először a *Szegedi Napló* szerkesztőségében, s egy tréfás fiatal újságíró — alighanem Sz. Szigethy Vilmos — mint rögtönözött — a Steingassnerből Tömörkényre magyarodó másik író példájára — az új, s immár világhírűvé lett nevet: *Balázs Béla.* Mert Sz. Szigethy Vilmos volt, aki a *Szegedi Napló* 1900. december 25-i számában „Két diák-poéta” címmel először tette közzé nyomtatásban két versét: a „*Búcsúzóra*” és a „*L...*” *füredi emlék*” címűket.

A felszabadulás után többször is járt Szegeden. 1946 januárjában több hetet töltött a városban, előadásokat tartott az értelmiség problémáiról, a szovjet színművészetről, cikkeket írt a „*Dél-magyarországi*”-ba, s tán nem tévedünk, ha föltételezzük, itt — a régi emlékek ihlető helyén — írta meg „*Álmodó ifjúság*” címmel még abban az évben megjelent szép önéletrajzának nagyobbik, Szegedről szóló részét. Ősszel, októberben nagy cikkei, írt ismét a „*Dél-magyarországi*”-ba Szeged kulturális hivatására; arról miként lehetne a városban a népi demokratikus országok népművészeti kincseinek ünnepi bemutatói céljából nemzetközi találkozót rendezni. S itt volt — talán utoljára — szép új hiúnk fölavatásán. Elsők közt volt, akik átmertek rajta Ujszegedre. *Ujszegedre, a diákkorának szép emlékeit idéző Tiszapartira...*

Balázs Béla életműve még csak most válik egész népünk közkinccsév: a költő találkozása a néppel csak most lesz valóság, Szegednek, városunk népének e téren fokozottabb kötelezettségei vannak, hiszen ő még inkább a miénk, mint más tájak magyarjaié. Ő is része annak a gazdag irodalmi hagyománynak, amelynek ihletője, életelője a szegedi élet, a szegedi múlt volt, s amelyből tanulni, újat építeni a mi külön köteletségünk.

PÉTER LÁSZLÓ

BALÁZS BÉLA:

Hazulról hazáig

Én, emberöltő múltán megtért vándor
Szerettem volna előbb csendesen
Az ablakon kopogva beköszönni
Vagy megállni kicsit a küszöbön
Várva, hogy előbb rámismerjete.

Nem jó talán, hogy ilyen hirtelen
Repülőgépen csöppentem be és
A megállító küszöböt szívemben
És szemekben érzem, ha kalaplevéve
Mutatom néktek megváltozott arcom,

És várom, hogy ki ismer rá az újra?
Új arcom kinek meghitt, ismerős
Mint régi álma, vágya, reménysége?
Mert aki régi arcom várta vissza
Az idegen és engem sohse ismert.

Mert messzi út az: hazulról hazáig.
Nagyobb út nincs is és egy emberélet
Talán kevés, hogy megjárd és megérkezz:
Hazád álmából álmod hazájába.
Szülőföldedről a szülőtted földre.

Itt voltam otthon, hiszen itt álmodtam,
Otthonabb otthon s hazulról hazáig
Elhoztam álmod dús vásárfiát,
Mely most se fér be még a régi házba.
Tágitani kell a szűk falakat.

Lehet azt. Vágtam én nem egyszer
Lelkemen véres ajtót, ablakot.
Hogy életem is majd kiszállt azon.
De ha már látod derülő hazádat,
Mondom elvtársak, nem nehéz meghalni.

Balázs Béla bibliográfia

Balázs Béla felszabadulás után megjelent művei

Az én útam. Összegyűjtött versek. 1945.

Álmodó ifjúság. Önéletrajz-regény. 1946.

Történet a Logodi-utcaról, a tavaszról, a halálról és a messzeségről. Elbeszélés. (Új kiadás.) 1946.

Cinka Panna balladája. Dráma. 1948.

Filmkultúra. A filmművészet filozófiája. 1948.

Csodálatosságok könyve. Elbeszélések. 1948.

Harminc év vörös őrségen. Válogatott versek. 1949.

Mit olvassunk

Balázs Béláról?

Lukács György: Balázs Béla és akiknek nem kell. Gyoma, 1918.

Bölni György: A jubiláló Balázs Béla. Fórum, 1947: 306—307. l.

Trencsényi-Waldapfel Imre: A dialektikus költő. Magyarok, 1947: 289—292. l.

Keszi Imre: Balázs Béla (1884—1949). Szabad Nép, 1949. május 18.

Kovács András: Balázs Béla filmelmélete. Színház és Filmművészet, 1951: 483—491. l.

Reményi Béla: Balázs Béla és a film. Színház és Filmművészet, 1954: 246—249. l.

filmesztétika még kevésbé. 1924-ben németül jelent meg Balázs Béla „A látható ember” (Der sichtbare Mensch) című munkája. „A film merőben új művészet — írja az előszóban — és úgy különbözik valamennyi régi művészet-től, mint ahogy a zene a festészettől vagy az irodalomtól. Új megnyilatkozási az embernek.” Kemény harcot folytat Balázs Béla későbbi írásában is az ellen, hogy a filmet fényképezett színháznak tekint-sék. Ugyancsak németül megjelent „A film szelleme” (Der Geist des Films) című írása a hangosfilm elméletét igyekezett kidolgozni, oroszul írt „Filmművészet” (Iszkusztva Kino) című könyve pedig rend-szerez művészettörténeti és esztétikai összefoglalás. 1948-ban magyarul adta ki utolsó esztétikai művét, a „Filmkultúra”-t, mely hiányosságai ellenére is úttörő jelentőségű az esztétikának ezen az addig teljesen elhanyagolt területén magyar viszonylatban.

Tegnap lett volna hetven esztendő, ha élne. Nagy utat járt be a századforduló feudálkapitalista Magyarországtól a bécsi, berlini és moszkvai emigráción keresztül a népi demokratikus Magyarorszáig. Műveinek részletes értékelése még előttünk álló feladat. Egy bizonyos; egész életében a nép mellett volt és utolsó lehelletéig híven állt helyt a vörös őrségen.

PÓSA PÉTER
egyetemi adjunktus

Vörös őrségen

vágyra”. Nemcsak a mottó, hanem az egész kötet láradás a környező világ üressége és irrealitása ellen.

Azután az Októberi Szocialista Forradalom lángja elindul a bíbor Keletről a sápadt Nyugat felé, s egy ideig úgy látszik, hogy Magyarország régi feudális rendjét is porráégeti. Irodalomtörténetírásunk még csak éppen hogy hozzáfogott annak az óriási jelentőségű változásnak a megmutatásához, melyet az 1919-es proletárdiktatúra jelentett irodalmunkban, rövid fennállása alatt is. De azt máris világosan látjuk, hogy Balázs Béla egyike volt azoknak, akik a legtevékenyebb részt vállalták a Tanácsköztársaság kultúrpolitikájának megvalósításában. A példakép, a vezér Ady Endre halott, de Balázs Béla tudja, hogy Ady útját járja.

1923-ban Bécsben jelenik meg első emigrációjában írott verseskötete, a „Férfiének”. S azután 13 évig nem hallat magáról a lírikus. De ezek az évek talánról sem a némaság éve. Regény, dráma, opera, dramaturgia, esztétika — ezek a húszas és harmincas évek működési területei. Az 1940-ben Moszkvában kiadott „Táború mellett” megmutatja, hogy a bécsi emi-

gráns öntudatához a marxista tudományos felismerés csatlakozott, s Balázs Bélát ezek az évek a magyar forradalmi proletárirodalom egyik legjelentősebb képviselőjévé avatták. Költészetének csúcstát az 1944-ben megjelent „Repül szavam” című köteté jelen-ti. „Nem babérért lantolunk máma költő, Te őrszemnek rendeltétl ide” — milyen más ez a mottó, mint a 28 évvel azelőtti. „Hová, háová, magyar honvéd” — jajdul fel a költő, mikor látja, hogyan hajtják a fasizisták érdekei elleni harcba, a pusztulásba a magyar népet. Mint igazi internacionalista, „Kalevala szép szavával” hívja a finn népet Mannerheimék gonosz vára ellen, a „Versaillesi nimfa” hangján szólítja az embereszményért vívott, antifasiszta harcra a franciákat. A „Leningrádi balládák”-ban egy orvul megtámadott hősi nép elkeseredett gyűlölete s törhetetlen győzniakarása har-sog.

Hazafiság és nemzetköziség — egymástól elválaszthatatlan fogalmak. Alig dörögött el az utolsó ágyú a megkínzott Magyarországon, alig takarodott ki valahol Sopron körül az utolsó fasizista hazánk földjéről, Balázs Béla hazajön. „Megérkeztünk — indulhatunk” — énekl a költő, jelezve, hogy tudja, a multakon való merengés csak

egy közel félszázados belső fejlődésnek. Nem véletlen, hogy Balázs Béla, a lírikus a „Nyugat” első nemzedékével együtt indult. Ma már világosan látjuk, hogy a „Nyugat” irodalmi mozgalma, bármennyire is nem volt egységes a következetes demokratikus átalakulás ügyének képviseletében, egészen a húszas évek közepéig egységesen állt szemben az úri Magyarországot képviselő hivatalos irodalommal. S Balázs Béla egyik legelső versében. „A vándor éneke” című kötet „Ady Endrének” küldött ajánlásában világosan kijelenti, hogy Ady mellett áll, s Ady útjának vállalása abban az időben a demokratikus forradalmi átalakulás vállalását, sőt követelését jelentette. Az 1908-ban Nagyváradon megjelent „Holnap” antológiában hét magyar költő versei jelentek meg s zúdították magukra a feudálkapitalista Magyarország hivatásos bértollnokainak. Rákosi Jenőnek, és társainak dühös támadásait. Nem érdetkellen felsorolni e hét költő nevét, úgy, ahogy — az abécé sorrendjében — az antológia címlapján is megjelent: „Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gusztáv, Miklós Jutka”.

1916-ban a „Tristan”-hagyomány című kötetének mottója még így hangzik: „Csodul a vágy vágyódása

Hatvanöt évet élt, ebből huszonhatot emigrációban. „Halálesztétika”-val kezdte és eljutott a szocialista film művészetfilozófiájáig. Első versei a „Nyugat” esztétikai forradalmának jegyében születtek, halála évében megjelent válogatott versei a „30 év vörös őrségen” címet viselik. A magyar, a német, a szovjet irodalomban egyformán beírta nevét, s közben egy pillanattig sem feledkezett meg a szegedi Dugonics-térről, ahonnan elindult. Élete szemléltetően mutatja meg, hogy hazafiság és nemzetköziség elválaszthatatlanok egymástól, dialektikus egységet alkotnak. A messziről jöttem — írja a „30 év vörös őrségen” előszavában. — Nem voltam proletárvándor. Engem harminc év előtt sem ösztönös, osztályöntudat, sem marxista tudományos felismerés nem irányított meg. Magányos lelkébe sülyedt, szimbolista polgári költő, éreztem ugyan a környező valóság áthígult értelmellenségét, de ahe-lyett, hogy változtatni akartam volna rajta, mögöttem kerestem mélyebb értelmét. Mi készítette mégis a polgári esztétát, hogy 1919 májusában szuronyrohamra menjen a magyar vöröskatonákkal? Mi készítette, hogy folytatassa azt a rohamot lelkében huszonhat éven át az emigrációban? Harminc év előtt bizony nem volt még más igazító delejtűm, csak a szívem.”

Balázs Béla sokoldalú írói munkássága hű tükrö-